

PROBLEMATIKA ŠTÁTU V GEOPOLITICKOM KONTEXTE (Úvod do geopolitickej analýzy Poľska)

Robert IŠTOK¹

Abstract: *The issue of state is a permanent topic of several geopolitical analyses. This statement is related mainly to the trends of traditional geopolitics. It is represented in the definitions of geopolitics, which included a state among the main geopolitical categories. Also at present, in the period of continual globalization processes, the state maintains its important position in geopolitical analyses, developing also the internal state geopolitics, aimed at the analysis of actors acting within the state. Polish geopolitical thinking has successfully tied up to the pre-war traditions in last twenty years. Its results provide wide possibilities to study geopolitical aspects of Polish state in various spatial scales.*

Key word: geopolitics, state, Poland

Od vzniku moderného geopolitického myslenia na prelome 19. a 20. storočia hral štát v geopolitických analýzach významnú úlohu. Tak je tomu aj v súčasnosti a to napriek tomu, že sa poukazuje na klesajúci význam národných štátov v porovnaní s inými - neštátnymi geopolitickými aktérmi. Napriek oslabovaniu postavenia štátu možno konštatovať, že špecifiká, ktorými disponuje, mu aj v najbližšej budúcnosti zabezpečujú jeho ďalšiu existenciu, a teda aj pozornosť zo strany geopolitických analýz, a to aj vďaka potrebe skúmať tento fenomén v priebehu globalizačných procesov.

Toto konštatovanie sa týka najmä zamerania tradičnej geopolitiky, ktorú K. Dodds (2005) charakterizuje o. i. dominanciou jednoznačne vymedzených jednotiek, aplikáciou do praktickej politiky a etnocentrizmom pôvodcov geopolitických úvah. Tí ich koncipujú s konkrétnym cieľom v podobe aplikácie v praktickej politike. Keďže sa za typické jednoznačne vymedzené jednotky považujú najmä štáty, možno v postate tradičnú geopolitiku spájať s analýzou postavenia a perspektívy štátov, a to najmä veľmocí, resp. s analýzou vplyvu priestoru na politické ciele a záujmy štátu. Takáto geopolitika teda vychádza z predpokladu, že každý štát je špecifický z priestorovo-politického hľadiska a disponuje osobitnými fyzickogeografickými, ľudskými, ekonomickými, kultúrnymi a inými parametrami, pričom sa usiluje riadiť vlastnými záujmami.

ŠTÁT V KONTEXTE VÝVOJA GEOPOLITICKÉHO MYSLENIA

O pojem štát sa opierajú viaceré definície či charakteristiky geopolitiky, ktoré boli skoncipované v priebehu vývoja geopolitického myslenia. Takými boli najmä tie, ktoré boli sformulované pred druhou svetovou vojnou a to hlavne na pôde nemeckej „Geopolitik“. Definovali ju o. i. ako učenie o vzájomných vzťahoch medzi zemou (pôdou) a štátom ako základným a výlučným priestorovo-politickým fenoménom. Takto

1 **Prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.,** Katedra geografie a regionálneho rozvoja, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra č.1, 081 16 Prešov, e-mail: istok@unipo.sk

zamerané geopolitické myslenie sa orientovalo na problematiku vzniku a vývoja štátu, ako aj jeho funkcie a pôsobenie v zmysle jeho chápania ako organizmu.

V interpretácii R. Kjellena, zakladateľa organickej teórie, bola geopolitika súčasťou systematickej vedy o štáte, ktorú sa usiloval skoncipovať. Geopolitika mala byť podľa neho vedou, ktorej úlohou je skúmať štáty a ich politiku ako priestorový jav. Za dominantné faktory, ktoré rozhodujú o postavení štátu v medzinárodnom meradle považoval organizované a cieľavedomé obyvateľstvo, výhodné teritórium a priaznivú geografickú polohu. Za analógiu správania sa štátu považoval vývoj živého organizmu, zmyslovo rozumnej bytosti, porovnateľnej s človekom.

Tieto myšlienky našli neskôr živnú pôdu najmä na pôde nemeckej geopolitickej školy „Geopolitik“. Kjellenovu teóriu prevzal a modifikoval K. Haushofer, ktorý vymedzil geopolitiku ako skúmanie priestoru z hľadiska štátu. Absolutizácia štátu v organickej teórii geopolitiky (v zmysle „geopolitika je geografickým rozumom štátu“) viedla k zneužívaniu jej ideí v prospech odôvodnenia agresie. Po druhej svetovej vojne došlo k odsúdeniu geopolitického myslenia ako celku. V takmer všetkých európskych krajinách bolo izolované od praktickej politiky a dlhodobo prenesené na akademickú pôdu.

Zároveň je však potrebné pripomenúť, že aj geostrategický smer geopolitiky, založený na globálnej bilancii síl využíval ako základné meradlo štát. Koncepcia rivality morskej moci (talasokracie) a pozemnej moci (tellurokracie), ktorú využíva geopolitika A. T. Mahana, H. J. Mackindera a ich nasledovníkov, sa opiera o štáty (najmä veľmoci), resp. o ich príslušnosť k jednej alebo druhej strane takto ponímanej globálnej rovnováhy. N. J. Spykman v rámci svojich úvah venoval pomerne značnú pozornosť svetovej rovnováhe z pozície štátu a významu geografie pre jeho zahraničnú politiku.

Aj v období „obrodenia“ geopolitiky, datovaného od 70. rokov minulého storočia bola úloha štátu v jej rámci dominantná. Pozornosť geopolitických analýz sa koncentrovala na štúdium politického pôsobenia štátu v medzinárodnom priestore, teda na realizáciu zahraničnej politiky štátu a jej perspektív v kontexte vývoja medzinárodnej situácie. H. Kissinger, iniciátor návratu geopolitického myslenia z výlučne akademickej pôdy na pôdu praktickej politiky stotožnil geopolitiku so zahraničnou politikou a národnými záujmami. V podstate však iba „legalizoval“ skutočnosť, že aj v prvom štvrtstoročí po skončení druhej svetovej vojny bola zahraničná politika naďalej ovplyvňovaná geopolitickým myslením.

Nie je preto prekvapivé, že aj v súčasnosti sa spomína prepojenie geopolitiky so štátom. N. S. Mironenko uvádza príklad jej definície z encyklopédie „Americana“, kde sa píše, že geopolitika je veda, študujúca v jednote geografické, historické, politické a iné vzájomne pôsobiace faktory, vplývajúce na strategický potenciál štátu (Kolosov – Mironenko 2001). Aj v iných definíciách geopolitiky sa často vyskytuje termín štát a na neho naviazané spojenia ako zoskupenia štátov, kontrola teritória, sféra vplyvu, zahraničná politika a pod. Aj C. Flint (2006) píše, že geopolitika môže byť ako prax štátov kontrolujúcich teritórium a súperiacich o jeho kontrolu. Zároveň však upozorňuje, že v posledných desaťročiach geopolitika už nie je iba doménou štátov a v rivalite o kontrolu, resp. vplyv na konkrétnom teritóriu sa angažujú aj iné – neštátne subjekty.

ŠTÁT V SYSTÉME GEOPOLITICKÝCH KATEGÓRIÍ

Významnému postaveniu štátu v geopolitickom myslení zodpovedá priebežne sa utvárajúci systém geopolitických pojmov, faktorov a kategórií. Predovšetkým samotný štát je významným geopolitickým subjektom a zároveň aj kľúčovým geopolitickým aktérom. Štát zároveň v rámci geopolitiky vystupuje ako zásadné geopolitické stredisko sily. Vychádza to z predpokladu, že každé geopolitické stredisko sily je spojené s troma elementami – potenciálom, územím, na ktorom je tento potenciál rozmiestnený, ako aj systém riadenia, ktorý organizuje potenciál a územie do jedného celku. Týmto elementom zodpovedajú aj základné atribúty štátu, známe z klasickej štátovedy – teritórium, obyvateľstvo a centrálna politická moc (Moczulski 1999). Na základe ohodnotenia uvedených elementov môžeme hovoriť napr. o malom štáte, veľmoci a supervelmoci.

Z. Brzezinski (1999) píše o dvoch typoch štátov. Prvým z nich sú geostrategickí hráči, teda štáty, ktoré majú schopnosť a vôľu uplatňovať silu alebo vplyv mimo svojich hraníc, aby zmenili existujúce geopolitické pomery. Okrem nich vymedzuje geopolitické ohniská. Takto hodnotí tie štáty, ktorých význam nezávisí na ich moci a motivácii, ale skôr na citlivej polohe a na dôsledkoch, ktoré ich potenciálne ohroziteľné postavenie môže mať na správanie geostrategických hráčov.

Štát môžeme posudzovať z aspektu viacerých geopolitických faktorov (napr. priestor, poloha, hranice, obyvateľstvo, zdroje, ekonomika, geopolitický zlom, geopolitické napätie, mocenskopolitické vzťahy, nárazníkové pásmo, geopolitický konflikt, geopolitické postavenie a i.), ktorých zohľadnenie prispieva ku vypracovaniu geopolitickej analýzy. Takáto analýza môže byť využitá pri skonštruovaní koncepcii správania sa štátu v medzinárodnom priestore a to najmä s ohľadom na národné (štátne) záujmy.

Ako píše C. Jean (2003), geopolitika musí, po prvé, slúžiť vymedzeniu geografických predstáv, ktoré sú výrazom zohľadnenia národných záujmov a pocitu priestoru, vlastnému každému národu a ktoré majú svoje korene v jeho histórii, kultúre a hodnotách. Po druhé, na ich základe musí spracovávať komplexné a špeciálne geopolitické scenáre vývoja. Po tretie, musí zohľadniť alternatívne a reálne politické opatrenia, ktoré by vplývali na možné zmeny v zhode s záujmami a hodnotami národa. V tomto kontexte možno národ stotožniť so štátom, ktorý je stále hlavným odberateľom geopolitických analýz.

Význam štátu v geopolitickom myslení zdôrazňuje aj chápanie geopolitiky ako vedeckej oblasti, ktorej hlavnou otázkou je formovanie silových polí. Ruský politológ K. V. Plešakov (1994) stotožňuje silové pole s priestorom, kontrolovaným štátom. Rozoznáva viacero typov silových polí: endemické silové pole (t. j. priestor, ktorý je kontrolované daným štátom dlhý čas, z čoho vyplýva uznanie inými krajinami za priestor nepochybne patriaci tomuto štátu), pohraničné silové pole (priestor, ktorý kontroluje určitý štát, nie je však ním osvojený v takom stupni, aby bol stotožnený s endemickým silovým poľom, preto môže byť zo strany ostatných krajín toto právo kontroly nad ním spochybňované), krížové silové pole (priestor, na ktorý vznášajú nároky viaceré štáty) a totálne silové pole (súvislý priestor, nachádzajúci sa pod kontrolou štátu).

VNÚTORNÁ GEOPOLITIKA

Spomínané chápanie geopolitiky môže slúžiť ako prechod od jej interpretácie, prepojenej na medzinárodné postavenie štátu, k vnútroštátnemu aspektu geopolitiky, ktorý bol donedávna na pokraji pozornosti geopolitického myslenia. Vnútroštatná geopolitika je na

rozdiel od „vonkajšej“ geopolitiky, zameranej na globálnu a makroregionálnu (supraštátnu) mierku, späť s analýzami v meradle štátnom, resp. regionálnom (subštátnom).

V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že štát v rámci svojho fungovania musí zohľadňovať a vyhodnocovať aj priestorovo-politické pôsobenie vnútroštátnych aktérov s cieľom dosiahnuť čo najvyšší stupeň vnútornej stability. V tejto dimenzii sa geopolitika usiluje podať komplexný pohľad na fungovanie štátu ako priestorovo-politickej štruktúry, ktorá je zložená z regiónov rôzneho hierarchického stupňa, teda z taktiež relatívne jednoznačne vymedzených priestorových jednotiek. Ich pôsobenie musí byť rovnako podrobené geopolitickej analýze.

V súčasnosti je charakteristický vznik nových subjektov, ako aj rast významu tých, ktoré existovali už predtým. Súčasné geopolitické myslenie musí na túto skutočnosť flexibilne reagovať. Takéto subjekty vznikajú a existujú vo veľkej miere vo vnútroštátnom meradle a v súvislosti s ich geopolitickou analýzou hovoríme o „deglobalizácii“ geopolitiky. Tak sa vytvoril značný priestor pre využívanie „klasického“ geopolitického prístupu v subštátnej mierke. V súčasnosti teda takto ponímaná geopolitika predstavuje priestorovo-politickú analýzu nielen na globálnej, regionálnej, štátnej, ale aj na vnútroštátnej úrovni a to v podobe vnútornej geopolitiky.

Vnútroštnú geopolitiku možno interpretovať ako aplikovaný smer geopolitického myslenia, ktorého cieľom je analyzovať pôsobenie a vzájomné vzťahy subštátnych geopolitických aktérov v ich vplyve na fungovanie štátu ako celku. Môže zahŕňať problémy utvárania a fungovania priestorovo-politickej organizácie štátu, priestorového rozloženia politických síl, regionálneho plánovania a regionálnej politiky, vzťahov medzi centrom a perifériou, postavenia menších, atď. V takýchto analýzach možno posúdiť činnosť antagonostických síl, pôsobiach vo vnútri štátu, ktoré môžu vplyvať na dostredivé (ktoré majú ambície štát integrovať a posilniť ho) a odstredivé tendencie (ktorých cieľom môže byť dezintegrácia a erózia štátu). V tomto kontexte však nemožno abstrahovať aj vplyv „vonkajších“ geopolitických faktorov na stabilitu štátu.

ŠTÁT A GEOPOLITIKA V OBDOBÍ GLOBALIZÁCIE

Diskusia o postavení štátu v súčasnom geopolitickom myslení vyplýva z jednej z tendencií, ktorá je spomínaná v kontexte prebiehajúcej globalizácie a transformácie globálneho poriadku. Ide o niektorými autormi spochybňovaný trend oslabovania národného štátu pod vplyvom urýchľujúcich sa globalizačných procesov, previazaných s internacionalizáciou a informačnou revolúciou. V tejto súvislosti sa koncipujú viaceré projekty a plány priestorovo-politickej prestavby sveta. Paradoxne však aj v prípade trendu oslabovania štátu (ktorý býva často spochybňovaný), je tento aktér v centre pozornosti výskumu, a to vrátane geopolitických štúdií. Vyplýva to z potreby analyzovať alternatívy ďalšieho vývoja v prípade podstatnej redukcie jeho funkcií.

Ako sme už naznačili, v globalizovanom svete nadobúdajú geopolitické činnosti stále nové formy, pričom sa v ich rámci aktivizujú stále noví aktéri, ktoré do nich vťahujú stále viac ľudí. Nedeje sa tak, ako sme už spomenuli, iba vo vnútroštátnej dimenzii, ale aj v medzinárodnej sfére. Tradičná geopolitika však v prípade niektorých novovzniknutých aktérov ťažko hľadá spôsob, ako použiť priestorové kategórie pre ich analýzu. Na tento vývoj zareagovalo geopolitické myslenie vytvorením nového smeru – kritickej geopolitiky, ktorá realizuje vlastné výskumy.

Napriek tomu možno konštatovať, že súčasnosť je charakterizovaná rozširovaním geopolitického myslenia v celosvetovom meradle a priestorovo-politická analýza na všetkých priestorových úrovniach je výsostne aktuálna. Geopolitika je naďalej významný prostriedok analýzy politických procesov v medzinárodnej, ako aj vo vnútroštátnej sfére.

Geopolitické úvahy naďalej prispievajú k nielen k formulovaniu, ale aj k realizácii národných (teda štátnych) záujmov. Preto je často tradičná geopolitika vnímaná ako súčasť štátnej politiky, ktorá je ovplyvnená geografickým prostredím, resp. ako vymedzenie mocenskej pozície štátu, ktoré je ovplyvnené priestorovými faktormi. Vplyv geopolitického myslenia na formulovanie národných (štátnych) záujmov je preto dodnes výrazný a to najmä v kontexte veľmocí, ktoré dominujú v ovplyvňovaní svetovej politiky. Prejavuje sa to aj v častom uplatňovaní jej prístupu v expertízach, spracovávaných pre politické, ekonomické a finančné inštitúcie na vládnej i mimovládnej úrovni.

Tradičná geopolitika, zameraná na problematiku štátov v kontexte analýzy ich funkcie a koncipovania zákonitostí, ovplyvňujúcich z priestorového hľadiska rast či pokles ich významu, resp. jeho udržanie, tvorí iba jednu so súčastí širšieho komplexu súčasných geopolitických úvah. Popri presadzovaní nových geopolitických smerov, zodpovedajúcich spomínaným trendom vo svete, predstavuje tradičné zameranie geopolitických analýz významné miesto. Ani nové orientácie geopolitiky však nemožno odtrhnúť od problematiky štátu ako dôležitého aktéra medzinárodných vzťahov, ktorý disponuje suverenitou v rámci svetového politického systému a schopnosťou vnucovať svoju vôľu a moc.

Tradičná geopolitika zostáva aj na začiatku 21. storočia významným nástrojom, využitelným pre potreby vnútornej a najmä zahraničnej politiky štátu. Geopolitické myslenie sa vyvíja v nových podmienkach a musí preto zohľadňovať novú situáciu po zániku bipolárneho sveta, keď sa začal otvorený boj o kontrolu nad priestorom a o sféry vplyvu. Zároveň musí v ére globalizácie a vzájomnej závislosti brať do úvahy etnické, rasové a konfesijné partikularizmy a rivalizácie, ako aj pôsobenie transnárodných síl rôzneho charakteru (Jean 2003). Tieto, ako aj ďalšie trendy vo väčšej alebo menšej miere ovplyvňujú postavenie každého štátu v vnútropolitickej i zahraničnopolitickej sfére.

GEOPOLITIKA POĽSKA A SÚČASNÉ GEOPOLITICKÉ MYSLÉNIE V POĽSKU

Viaceré geopolitické tradície, ktoré sa vytvorili vo svete sa opierajú históriu štátu, kde sa geopolitické myslenie vyvíjalo. V úvode spomínaný etnocentrizmus autorov geopolitických koncepcií sa odráža v zameraní takýchto analýz na problematiku štátov, v ktorých pôsobia. Hlavne v prípade veľmocí a veľkých štátov, ako aj štátov, ktoré majú komplikované medzinárodné postavenie, došlo k vytvoreniu špecifických národných geopolitických škôl. Boli ovplyvnené historickým vývojom týchto štátov, interpretovanom v priestorovom kontexte.

Pomerne bohatými tradíciami disponuje aj poľské geopolitické myslenie. Na jeho vznik a genézu vplývali viaceré faktory – historický vývoj a poloha poľského územia, ako aj funkcia a postavenie poľského štátu a to najmä vo vzťahu k dvom susedným mocnostiam – Nemecku a Rusku a tiež k špecifikám charakteru jeho teritória na rozhraní západu a východu Európy.

Geopolitické myslenie sa v Poľsku začalo rozvíjať pomerne skoro, v 19. storočí. Jeho vznik a vývoj výrazne ovplyvnila diskusia o geopolitickom charaktere poľského územia medzi zástancami dvoch odlišných koncepcií. Na jednej strane to bol názor o jeho funkcii v podobe prechodného územia (presadzoval ho najmä W. Nałkowski) a na druhej strane interpretácia poľského teritória ako mostu medzi Baltským a Čiernym morom (presadzoval ju najmä E. Romer, ktorý bol považovaný za otca poľskej geopolitiky).

Tieto spory viedli k vzniku mnohých publikácií a tak aj k utváraniu osobitnej geopolitickej školy, v rámci ktorej sa presadili ďalší myslitelia, ktorí sa takmer do polovice 20. storočia usilovali identifikovať geopolitický charakter poľského teritória. Do praktickej politiky bola aplikovaná najmä koncepcia Poľska ako mostu, čo vyústilo koncom tridsiatych rokov minulého storočia do presadzovania vytvorenia Medzimoria (Międzymorze) ako bloku štátov, ktorý bude vyvažovať pozíciu Sovietskeho zväzu (Ruska) a Nemecka a ktorý zmierni ohrozenie existencie poľského štátu.

Po druhej svetovej vojne a po pripojení Poľska k východnému bloku bolo poľské geopolitické myslenie takmer eliminované. Jeho renesancia bola spojená s politickými zmenami v poslednom desaťročí minulého storočia. Prejavilo sa to v množstve publikácií, zameraných na geopolitickú problematiku v rôznych súvislostiach, medzi ktorými dominovali analýzy transformácie postavenia Poľska v európskom priestore. Geopolitika je súčasťou vysokoškolskej edukácie, vznikol Inštitút geopolitiky (Instytut Geopolityki) so sídlom v Częstochowej na čele s L. Sykulskim a Poľská geopolitická spoločnosť (Polskie Towarzystwo Geopolityczne), ktorého predsedom je R. Domke. Na ich činnosti participujú viacerí významní poľskí geografi (o. i. P. Eberhardt, A. Piskozub a M. Sobczyński), historici a politológovia.

Priestor pre publikovanie geopolitických analýz vytvorili nielen geograficky zamerané periodiká (Przegląd geograficzny, Czasopismo geograficzne, Geografia w szkole) a zborníky, ale aj periodické publikácie a zborníky špecializované na politológiu, históriu či ekonomiku. Za výrazný prínos pre rozvoj geopolitického myslenia možno považovať publikácie, vydávané v posledných troch rokoch Inštitútom geopolitiky (periodiká Geopolityka a Przegląd geopolityczny).

Výrazné oživenie poľského geopolitického myslenia v posledných desiatich rokoch je späté nielen so vznikom spomínaných inštitúcií, ale aj s aktivizáciou politických geografov, politológov a historikov. Tak vznikli viaceré zásadné práce, za ktoré možno pokladať publikácie L. Moczulského (1999), S. Otoka (1999), M. Baczworowa a A. Suliborského (2002), Z. Rykiela (2006), ako aj Z. Lacha a J. Skrzypa (2007). Viacero prác sa zameralo na teoretické problémy geopolitiky v poľskom intelektuálnom prostredí. Takýmito sú štúdie S. Cenckiewiczza (1996), T. Klina (2008), J. Potulského (2008) a L. Sykulského (2009).

Súčasná poľská geopolitická myslenie sa vo veľkej miere opiera o prístup tradičnej geopolitiky. V podmienkach zásadných zmien posledných dvoch desaťročí je táto orientácia pochopiteľná. Postavením Poľska sa zaoberajú práce M. Rościszewského (1993a), T. Orłowského (2003), L. Moczulského (2008), R. Domkeho (2010) a . Osobitné miesto majú analýzy, venované problematike hraníc Poľska a jeho susedov. V tomto kontexte je potrebné spomenúť práce P. Eberhardta (1992), M. Rościszewského (1993b, 1994), E. Buchhofera a B. Kortusa (ed. 1995), T. Komornického (1999), M. Tomalu (2002) a M. Sobczyńskiego (2008). Viacerí autori sa zaoberajú geopolitickými aspektami poľskej his-

tórie. V posledných rokoch boli publikované práce G. Tokarza (2008), T. Otrembu (2008), P. Żurawského vel Grajewského (2009) a P. Kowala (2009).

Viaceré analýzy sa zaoberajú postavením Poľska v celoeurópskej dimenzii. Medzi nimi môžeme vyzdvihnúť práce A. Kuklińskiego (1993), J. Kołodziejského (1997), J. Stefanowicza (1997), L. Moczulského (2003) a J. Wojtanowicza (2003). Osobitné postavenie majú práce, zamerané na problematiku strednej Európy a jej geopolitických koncepcií s dôrazom na postavenie Poľska v tomto priestore. Patria medzi ne publikácie M. Rościszewského (1992b), P. Eberhardta (2005), M. Olbrychta (2002), J. Kitowského (ed. 1996) a J. Bańskiego (2008). Štúdia M. Rościszewského (1992) sa zaoberá postavením Poľska v globálnom meradle.

Na problematiku vnútornej geopolitiky sú zamerané práce M. Sobczyńskiego (1993, 1996, 2008), A. Kuklińskiego (1995), G. Węclawowicza (2002, 2008) a A. Mischczuka (2008). Takto ponímané geopolitické aspekty však možno nájsť aj vo viacerých prácach, týkajúcich sa problematiky reformy územno-správneho členenia Poľska a tiež koncepcií priestorového plánovania.

Viacero prác sa orientuje na históriu poľského geopolitického myslenia. Patria sem najmä publikácie P. Eberhardta (2004, 2006), D. Jędrzejczyka (1997, 1998, 1999a, 1999b, 2000, 2004, 2008), P. Furmańskiego (2008) a tiež zborník, editovaný J. Kloczkowským (2009a), z ktorého je potrebné vyzdvihnúť štúdie J. Kloczkowského, P. Koryśa, A. Nowaka a K. M. Ujazdowského. Popri tom vychádzajú reedície prác poľských autorov, ktorí v prvej polovici minulého storočia analyzovali geopolitickú situáciu Poľska (R. Dmowského, E. Romera, W. Studnického, A. Bocheńskiego, S. Grabského, W. Bączkowského, J. Mieroszewského a iných).

V poslednom čase vlnu diskusie vzbudilo poľské vydanie prognostickej knihy G. Friedmana (2009). Autor v nej predvída v 21. storočí posilnenie postavenia Poľska ako regionálnej mocnosti, ktorá bude mať politický a vojenský vplyv v stredovýchodnej Európe. Reakciou na túto prognózu bolo množstvo článkov v periodickej tlači. Niektorí komentátori považujú alternatívu naplnenia tejto prognózy za realizáciu geopolitickej koncepcie Międzmorza.

ZÁVER

Rozvoj geopolitického myslenia v Poľsku v posledných dvadsiatich rokoch nadviazal na tradície poľskej geopolitickej školy, ktorá sa rozvíja od konca 19. storočia. Možno konštatovať, že publikované analýzy tradičnej geopolitiky pružne reagovali a reagujú na vývoj vo svete, v Európe, v strednej Európe a tiež v Poľsku samotnom. Pozorné štúdium týchto prác umožní utvorenie obrazu o prístupe poľských analytikov k postaveniu svojho štátu v rôznych priestorových dimenziách. V aktivite na pôde poľského geopolitického myslenia možno hľadať aj inšpiráciu pre rozvoj geopolitiky na Slovensku.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0177/10 „Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánnogeografické súvislosti“. Vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

LITERATÚRA

- BACZWAROW, M. – SULIBORSKI, A. (2003): *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce*. Warszawa.
- BAŃSKI, J. (2008): Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa.
- BRZEZINSKI, Z. (1999): *Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha*. Praha. Warszawa, 121-134.
- BUCHHOFFER, E. – KORTUS, B. (ed. 1995): *Polska i Niemcy. Geografia sąsiedstwa w nowej Europie*. Kraków.
- CENCKIEWICZ, S. (1996): *Z dziejów realizmu czyli geopolityka w Polsce*. Niepodległość, 48, New York – London - Warszawa.
- DODDS, K. (2005): *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. Harlow.
- DOMKE, R. (2010): Położenie geopolityczne Rzeczypospolitej w latach 1918-1939 oraz 1989-2009. *Przegląd geopolityczny*, 2, 143-168.
- EBERHARDT, P. (1992): *Polska granica wschodnia 1939-1945*. Warszawa.
- EBERHARDT, P. (2004): *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*. Lublin.
- EBERHARDT, P. (2005): Geneza niemieckiej koncepcji „Mitteleuropy“. *Przegląd geograficzny*, 77, 4, 463-483.
- EBERHARDT, P. (2006): *Twórcy polskiej geopolityki*. Kraków.
- EBERHARDT, P. (ed. 2008): *Problematyka geopolityczna ziem polskich*. Warszawa.
- FLINT, C. (2006): *Introduction to Geopolitics*. London.
- FRIEDMAN, G. (2009): *The next 100 years. A Forecast for the 21st Century*, New York. Połské wydanie *Następne 100 lat. Prognoza na XXI wiek*. Warszawa. Slovenské vydanie *Nasledujúcich 100 rokov. Prognoza na 21. storočie*. Bratislava.
- FURMAŃSKI, P. (2008): Indywidualność geograficzna Polski w koncepcjach Eugeniusza Romera. *Geopolityka*, 1, 1, 85-103.
- GADŽIJEV, K. S. (2000): *Vvedenije v geopolitiku*. Moskva.
- IŠTOK, R. (2001): Dilemy poľského geopolitického myslenia v rokoch 1850 až 1939. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XXXV, *Folia Geographica*, 4. Prešov, 136-155.
- IŠTOK, R. (2004): *Politická geografia a geopolitika*. Prešov.
- IŠTOK, R. (2006): Geopolitické dimenzie priestorovo-politickej štruktúry štátu. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLV, *Folia Geographica*, 10. Prešov, 198-205.
- IŠTOK, R. – KOZIAK, T. (2009): Międzymorze as a polish geopolitical concept. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy*, XLIX, *Folia Geographica*, 14. Prešov, 89-97.
- JEAN, C. (2003): *Geopolityka*. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1997): *Antropogeografia polska XIX i XX wieku*. Warszawa.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1998): Koncepcje geopolityczne lwowskiej szkoły geograficznej. *Przegląd geograficzny*, 69, 2, 139-147.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1999a): *Myśl geograficzna Wacława Nalkowskiego*. Warszawa.
- JĘDRZEJCZYK, D. (1999b): *Eugeniusz Romer jako geograf społeczno-polityczny*. Warszawa.

- JĘDRZEJCZYK, D. (2000): Problematyka kresów południowo-wschodnich w pracach Eugeniusza Romera. *Przegląd geograficzny*, 71, 2, 135-187.
- JĘDRZEJCZYK, D. (2004): Eugeniusz Romer o sytuacji i polityce gospodarczej II Rzeczypospolitej. *Czasopismo geograficzne*, 75, 1-2, 3-9.
- JĘDRZEJCZYK, D. (2008): U źródeł polskiej myśli geopolitycznej. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 15-28.
- KLIN, T. (2008): Geopolityka. Spór definicyjny we współczesnej Polsce. *Geopolityka*, 1, 1, 5-16.
- KITOWSKI, J. (ed. 1999): *Problematyka geopolityczna Europy Środkowej i Wschodniej*. Rzeszów.
- KLOCZKOWSKI, J. (ed. 2009a): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków.
- KLOCZKOWSKI, J. (2009b): Przekłete miejsce Europy? Meandry polskiej geopolityki. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 7-19.
- KOLOSOV, V. A. – MIRONENKO, N. S. (2001): *Geopolitika i političeskaja geografija*. Moskwa.
- KOŁODZIEJSKI, J. (1997): O miejsce Polski w nowej przestrzeni europejskiej. In: Kukliński, A. (ed.): *Problematyka przestrzeni europejskiej*. Warszawa.
- KOMORNICKI, T. (1999): Granica Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990 – 1996. *Geopolitical Studies*, 5, IGiPZ PAN, Warszawa.
- KORYŚ, P. (2009): Pomiędzy Rosją a Niemcami, czyli wizja geopolityczna Romana Dmowskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 152-168.
- KOWAL, P. (2009): Geopolityka praktyczna. PRL w poszukiwaniu swego miejsca na arenie międzynarodowej w latach 1985-1989. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 275-316.
- KUKLIŃSKI, A. (1993): Geografia nowej Europy. In: Kukliński, A. (ed.): *Polonia, quo vadis? Studia regionalne i lokalne*, 12 (45), Warszawa, 149-166.
- KUKLIŃSKI, A. (1995): Europejski kontekst przekształceń polskiej przestrzeni. In: *Koncepcje paktu przestrzennego zagospodarowania kraju. Polska 2000plus*. Warszawa, 39-48.
- LACH, Z. – SKRZYP, J. (2007): *Geopolityka i geostrategia*. Warszawa.
- LACH, Z. – SKRZYP, J. (2008): *Geostrategiczne położenie Polski przed i po transformacji ustrojowej*. Warszawa.
- MISZCZUK, A. (2008): Wpływ uwarunkowań geopolitycznych na ewolucję podziału terytorialnego Polski a XX wieku. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 297-318.
- MOCZULSKI, L. (1999): *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*. Warszawa.
- MOCZULSKI, L. (2003): *Europa ojczyzn 2004. Geopolityka, gospodarka, cywilizacja*. Warszawa.
- MOCZULSKI, L. (2008): Polska pomiędzy Niemcami a Rosją mit geopolityczny a rzeczywistość. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 55-84.

- NOWAK, A. (2009): Geopolityczne koncepcje Józefa Piłsudskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 135-151.
- OLBRYCHT, M. (2002). *Międzymorze – rozważania geopolityczne*. Zeszyt szkoleniowy młodzieży wszechpolskiej, Warszawa.
- ORLOWSKI, T. (2003): *Geopolityka Polska*. In: Jean, C.: Geopolityka. Wrocław – Kraków – Warszawa, pp. 361-390.
- OTOK, S. (1999): *Geografia polityczna – geopolityka – ekopolityka*. Warszawa.
- OTREMB, T. (2008): Punkty zwrótnie dziejów Polski XX wieku. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 85-104.
- PLEŠAKOV, K. V. (1994): *Geoideologiczkie paradigmy. Vzaimodejstvie geopolitiki i ideologii na primere otnošenij SSSR, SŠA i KNR v kontinentalnoj Vostočnoj Asii 1949 – 1991 gg*. Moskwa.
- POTULSKI, J. (2008): O statusie badawczym współczesnej geopolityki. *Gdańskie studia międzynarodowe*, 6, 24-31.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1992a): Polska na współczesnej mapie geopolitycznej świata. *Roczniki socjologii wsi*, 24, 5, 11-33.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1992b): *Europa Środkowa i jej dynamika przestrzenna*. Przegląd geograficzny, 64, 1-2, 3-18.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1993a): Polska i jej uwarunkowania geograficzno-polityczne. In: Rościszewski, M. (ed.): *Współczesna geografia polityczna. Conference Papers 17*, IGASO PAS, Warszawa, pp. 37-81.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1993b): Wschodni sąsiedzi Polski. (Geopolityczne zagadnienia sąsiedztwa.). *Geografia w szkole*, 1993, 1.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1994): Geopolityczne uwarunkowania polskiej granicy wschodniej. In: Eberhardt, P. – Miros, K. (ed.): *Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*. Warszawa, 35-54.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1996): „Suwalski węzeł geopolityczny“ – z problemów polskiej granicy wschodniej. *Geografia w szkole*, 94, 4, 195-202.
- RYKIEL, Z. (2006): *Podstawy geografii politycznej*. Warszawa.
- SOBCZYŃSKI, M. (1993): *Trwałość dawnych granic państwowych w krajobrazie kulturowym Polski*. Zeszyty geografii i przestrzennego zagospodarowania PAN, IGPZ PAN, Warszawa.
- SOBCZYŃSKI, M. (1996): Królestwo Galicji i Ładomerii, czyli co dzieli polską przestrzeń. *Geografia w szkole*, 49, 3, 164-167.
- SOBCZYŃSKI, M. (2008): Zmienność funkcji granic międzynarodowych na ziemiach polskich od czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej do przystąpienia Polski do układu z Schengen. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa.
- STEFANOWICZ, J. (ed. 1997): *Polska w Europie na przełomie wieków*. Warszawa.
- SYKULSKI, L. (2009): Geopolityka akademicka – między nauką a paradygmatem. Spór wokół semiotyki geopolitycznej. In: Domke, R. (ed.): *Między historią a geopolityką*. Częstochowa 2009, 169-186.
- SYKULSKI, L. (2009): *Geopolityka. Słownik terminologiczny*. Warszawa.
- UJAZDOWSKI, K. M. (2009): Polska państwem rewizjonistycznym. Koncepcje A. Bocheńskiego. In: Kloczkowski, J. (ed.): *Przekłete miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 169-192.

- TOMALA, M. (2002): *Zachodnia granica po II wojnie światowej*. Warszawa.
- TOKARZ, G. (2008): *Polska Szlachecka. Analiza geopolityczna*. Wrocław.
- WĘCŁAWOWICZ, G. (2002): *Przestrzeń i społeczeństwo współczesnej Polski*. Warszawa.
- WĘCŁAWOWICZ, G. (2008): Geopolityczne wymiary w kształtowaniu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. In: Eberhardt, P. (ed.): *Z problematyki geopolitycznej ziem polskich*. Warszawa, 319-334.
- WOJTANOWICZ, J. (2003): Polska w Europie regionów. In: *Śląsk Opolski – geograficzne aspekty globalizacji i integracji europejskiej*. Opole.
- ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI, P. (2009): Geopolityka I Rzeczypospolitej. In: Kłockowski, J. (ed.): *Przekłęte miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*. Kraków, 23-46.

THE ISSUE OF STATE IN GEOPOLITICAL CONTEXT (Introduction to geopolitical analysis of Poland)

Summary

Since the formation of modern geopolitical thinking at the break through of 19th and 20th century a state played an important role in geopolitical analyses. The same occurs nowadays. This statement is related mainly to the trends of traditional geopolitics, binding it to the analysis of position and perspectives of states, mainly the big powers, i.e. with the analysis of influence of space on political aims and state interests.

Several definitions and characteristics of geopolitics that have been formed during the development of geopolitical thinking were based on the notion of state. "Geopolitik" school aimed at the issue of formation and development of state, as well as its functions and impact in the sense of its perception as an organism. At the same time it is necessary to remind that geostrategic direction of geopolitics, based on the global balance of power, used a state as a basic standard. Also at present we mark the connection between geopolitics and a state. However in last decades the geopolitics is not only an attribute of states, but there are several other non-state subjects engaged in the struggle for control i.e. for the influence in particular territory.

A state is henceforward a significant geopolitical subject and a key geopolitical actor as well. A state is also an important geopolitical center of power. We can evaluate it from the aspects of several geopolitical factors, and considering them we are able to work out a respectable geopolitical analysis. Such analysis can be used in constructing the conceptions of state behavior at international level, mainly with reference to national (state) interests.

For successful state operation it is necessary to take into consideration and to evaluate also spatial-political effects of internal actors with the aim to reach the highest level of internal stability. In this dimension the geopolitics tries to propose a complex view of state functioning as a spatial-political structure composed of regions of different hierarchic level. The perception of geopolitics in this framework introduces a spatial-political analysis not only at global, regional and state level, but also at the internal level by means of internal geopolitics.

Traditional geopolitics remains a significant tool for the use of internal as well as foreign state policy also at the beginning of the 21st century. Geopolitical thinking is developing in new conditions and therefore it needs to reflect a new situation after the downfall of bipolar world, when a new struggle for spatial control and for spheres of influence has started. At the same time it needs to take into consideration several new factors of the globalization period and mutual dependence.

Polish geopolitical thinking has rich traditions. It has been developed since the end of the 19th century. Its formation and genesis was influenced by several factors – historical development and location of polish territory; function and position of polish state mainly in relation to its two neighboring powers – Germany and Russia and to the specifics of its territory at the interface of Western and Eastern Europe. After the Second World War and the annexation of Poland to the eastern block, polish geopolitical thinking was almost eliminated. Its renaissance was connected to the political changes in the last decades of 20th century. It was reflected in the number of publications aimed at the geopolitical issues in various contexts, with the domination of analyses of transformation of Poland position within the European context. Extensive revival of polish geopolitical thinking in last ten years is related not only to the establishment of The Institute of Geopolitics and Polish Geopolitical Society, but also to the activation of political geographers, political scientists and historians.

Recenzovali: Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.
Prof. RNDr. Vladimír Baar, PhD.